

Mamura Umarxodjaeva

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Qo'g'irchoq teatri san'ati" kafedrasi katta o'qituvchisi,
san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: mamuraumarxodjaeva@gmail.com*

**QO'G'IRCHOQ SAN'ATIDA INDIVIDUAL IJOD:
QOZOG'ISTONLIK JANNA DJANAYEVA ASARLARI
TAHLILI MISOLIDA**

Annotatsiya. Qo'g'irchoq san'atida individual ijod muallifning ichki dunyosi, estetik qarashlari va milliy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini o'ziga xos tarzda ifoda etadi. Ushbu tadqiqotda Janna Djanayeva asarlari misolida mualliflik qo'g'irchoqlarining badiiy xususiyatlari va uslubiy yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, uning ijodi orqali zamonaviy qo'g'irchoq san'atida individuallik va an'anaviylik uyg'unligi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: qo'g'irchoq san'ati, qo'g'irchoq yasash, individual ijod, badiiy uslub, milliy qadriyatlar, dekorativ san'at, hunarmandchilik.

**INDIVIDUAL CREATIVITY IN PUPPET ART: AN ANALYSIS
BASED ON THE WORKS OF KAZAKHSTANI ARTIST ZHANNA
DZHANAYEVA**

Abstract. This article examines doll art as a form of individual creativity that reflects the author's inner world, aesthetic perspectives, and attitude toward national values. The study analyzes the works of Zhanna Dzhanyeva, highlighting the artistic features and stylistic approaches characteristic of authorial dolls. It also explores the interaction between individuality and tradition in contemporary puppet art through the artist's creative work.

Keywords: puppet art, doll making, individual creativity, artistic style, national values, decorative art, craftsmanship.

Mualliflik qo'g'irchoq yaratish san'ati bu estetik va texnik ko'nikmalarning murakkab integratsiyasi bo'lib, unda shakl va funksiya, anatomik to'g'rilik va

individual ekspressiya birlashtiriladi. Bu jarayonda mualliflar materiallarning fizik xususiyatlarini tahlil qiladi, kompozitsion yechimlarni ilmiy asosda tanlaydi va obyektning vizual hamda funksional barqarorligini ta'minlaydi. Mualliflik qo'g'irchoqlarini yaratishning ilmiy jihati, shuningdek, har bir qadamda konseptual va texnik qarorlarni baholashga asoslanadi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, bugungi kunda Qozog'iston Respublikasida mualliflik qo'g'irchoq san'atini rivojlantirishda faoliyat yuritayotgan Janna Djanayevani alohida ta'kidlash muhim. U mualliflik statuar qo'g'irchoqlarini yaratish bilan to'rt yildan buyon shug'ullanib kelmoqda va bu jarayonda badiiy estetika hamda texnik innovatsiyalarning mukammal integratsiyasini amalga oshirmoqda. 1990-yillar avlodiga mansub ko'plab mutaxassislar singari, u ikkita oliy ta'lim muassasasining diplomiga ega. Ushbu akademik tayyorgarlik Janna Djanayevaning mualliflik qo'g'irchoqlarning shakl va funksiya, material va kompozitsiya jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning ijodiy va texnik qarorlarini sistemalashtirishga yordam beradi [1].

Qozog'istonlik Janna Djanayeva

U uzoq yillar davomida turli kompaniyalarda moliya direktori lavozimida faoliyat yuritgan bo'lib, hozirgi kunda etnik uslubdagi qo'g'irchoqlarni yaratish

bilan shug'ullanmoqda. Bu yerda "yaratish" atamasi nafaqat qo'g'irchoq liboslarini tayyorlashni, balki qo'g'irchoqning o'ziga xos badiiy shaklini ham mustaqil ravishda yaratish jarayonini qamrab oladi.

Barcha jarayon jurnalidagi tasvirdan ilhomlanish va o'z-o'zidan qotuvchi massa ladolldan qo'g'irchoqlar tayyorlashdan boshlangan. Rossiyalik usta Alyona Abramova tomonidan o'tkazilgan o'quv kursini tamomlagandan so'ng, Janna pishirib qotiriladigan polimer material sernitdan giperrealistik qo'g'irchoqlar yaratishga kirishdi.

Muallif o'z asarlarida mamlakat tarixini aks ettirish maqsadida etnik qo'g'irchoqlar yo'nalishida faoliyat yuritishni boshladi. Qo'g'irchoqlarni yaratish jarayon ko'zlarni tanlashdan boshlanadi. Qo'g'irchoqning umumiy o'lchami aynan ko'zlarning diametriga qarab belgilanadi. Masalan, 12 millimetrli ko'zlar tanlangan taqdirda, qo'g'irchoqning bo'yi taxminan 60 santimetrni tashkil etadi. Keyingi bosqichda folgadan foydalangan holda bosh va qo'llar uchun asosiy shakl (karkas) hosil qilinadi. Shundan so'n, ushbu asos sernit bilan qoplanadi, ko'zlar joylashtiriladi va haykal yaratish jarayoni boshlanadi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun maxsus asbob-uskunalaridan foydalaniladi, ayrim qo'g'irchoqsozlar stomatologik asboblardan ham foydalanadilar. Bosh o'lchamiga muvofiq holda qo'g'irchoq tanasining sxemasi ishlab chiqiladi, so'ngra unga mos ravishda qo'l va oyoq qismlari tayyorlanadi. Qo'g'irchoqqa qanday turdagi poyabzal kiydirilishi va uning yechiladigan yoki yechilmaydigan bo'lishiga qarab, oyoq shakllantiriladi. Ochiq poyabzal uchun barmoqlar alohida ishlanadi, yopiq poyabzal holatida esa bu talab etilmaydi. Keyingi bosqichda barcha detallar termik ishlovdan o'tkaziladi. Bu jarayonni oddiy o'choqda (duxovka) amalga oshirish mumkin, biroq sernit moddasi pishirish paytida toksik xususiyat namoyon qiladigani sababli alohida mo'ljallangan pechdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Detallar, odatda, 130°S haroratda taxminan 30 daqiqa davomida pishiriladi. Vaqt plastik qatlamining qalinligiga bog'liq ravishda o'zgaradi. Masalan, yirik hajmli bosh qismlari uchun bir soatgacha vaqt talab qilinishi mumkin, ingichka yoki mayda detallar uchun esa

20 daqiqa yetarli bo'ladi. Aks holda, elementlarning shikastlanishi yoki kuyib ketishi xavfi mavjud. Qo'g'irchoqning asosiy konstruksiyasi metall karkasdan iborat bo'lib, u payvandlangan holda tayyorlanadi va buyumning balandligi hamda og'irligini ko'tara olishi lozim. Maxsus asboblarda yordamida karkas egiltirilib, qo'g'irchoqqa rejalashtirilgan holat beriladi. Shundan so'n karkasga asosiy to'ldiruvchi materiallar porolon va sintepon o'ralgan holda joylashtiriladi. Keyingi bosqichda quruq valyanie (quruq ignalash) usuli qo'llanilib, asosga inson tanasiga xos anatomik xususiyatlar beriladi [2].

Qo'g'irchoqsoz turli kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lgan ko'p tarmoqli mutaxassis hisoblanadi.

Polimer glinadan tayyorlangan qo'g'irchoq termik ishlovdan (objigdan) o'tkazilgandan so'n, u badiiy jihatdan bezatiladi (raspis qilinadi), keyin esa libos tayyorlash bosqichi amalga oshiriladi. Qo'g'irchoqlarni kiyintirish jarayoni kostyum tarixi bo'yicha bilim va tikish mahoratini talab etadi. Bu jarayonda qator nozik jihatlar mavjud: masalan, mato fakturasi qo'g'irchoq o'lchamiga mutanosib bo'lishi zarur. Oddiy matolar har doim ham mos kelavermaydi, shu bois ko'p hollarda tabiiy materiallar jun, paxta, ipak va krujevolardan foydalaniladi.

*“Oysuluv”
Qo'g'irchoq muallifi J.Jannayeva*

Poyabzallar haqiqiy poyabzalsozlik texnologiyasi asosida tayyorlanadi: teri qizdiriladi, qolipga (bolvankaga) tortiladi, quritiladi, tikiladi va yakunda yopishtiriladi. Sintetik materiallardan foydalanish maqsadga muvofiq emas, chunki

ular yetarli darajada cho'zilmaydi, shaklni saqlamaydi va umumiy badiiy ko'rinishni soddalashtirib yuboradi.

Soch materiali qo'g'irchoq o'lchamiga bog'liq holda tanlanadi. Kichik hajmdagi qo'g'irchoqlar uchun odatda echki junidan foydalaniladi, chunki u yumshoq bo'lib, tolalarining kesim o'lchami kichik. Inson o'lchamiga yaqin qo'g'irchoqlarda esa tabiiy inson sochi qo'llaniladi.

Sochni joylashtirishning turli texnologiyalari mavjud. Kichik qo'g'irchoqlarda sochni yopishtirish usuli qo'llanilsa, balandligi bir metrdan ortiq bo'lgan qo'g'irchoqlarda soch implantatsiya qilinadi. Bu jarayon yuqori darajada sabr-toqat va diqqat talab etadi. Sochlar ingichka igna yordamida 2 va 3 toladan kiritib boriladi. Mazkur amal polimer material hali yumshoq holatda bo'lgan, ya'ni termik ishlovdan oldin bajarilishi lozim.

Bir dona qo'g'irchoqni yaratish jarayoni o'rtacha ikki oy vaqtni talab etadi. Libos tayyorlashda faqat tabiiy matolardan foydalaniladi; mato har doim ham qo'yilgan talablarga javob bermagan hollarda, u to'liq bo'yaladi yoki tegishli ravishda modifikatsiya qilinadi. Qo'g'irchoqlar uchun bezak elementlari ham mustaqil ravishda tayyorlanadi.

Shuningdek, ish jarayonida bir vaqtning o'zida bir nechta qo'g'irchoqni yaratish imkoniyati cheklangan. Muallifning ma'lum qilishicha, u har bir qo'g'irchoq ustida ishlash jarayoniga chuqur darajada sho'ng'ib ketadi va shu sababli diqqatni boshqa obyektga ko'chirish qiyin kechadi.

Nima uchun mualliflik qo'g'irchoqlari qimmat baholanadi?

Muallif tomonidan yaratiladigan qo'g'irchoqlarning o'rtacha qiymati taxminan ming AQSh dollarini tashkil etadi. Ko'p hollarda "Nima uchun bunday qo'g'irchoqlar qimmat? Do'kondan arzonrog'ini xarid qilish mumkin-ku?" degan savollar uchraydi. Qo'g'irchoqsozlar bu holatga shunday izoh beradilar: sanoat asosida ishlab chiqariladigan qo'g'irchoqlar ko'pincha mukammal shaklga ega bo'ladi, chunki ular qoliplar yordamida tayyorlanadi va ommaviy ishlab chiqarish

xarajat jihatidan kamroq sarf talab qiladi. Bu esa zavod mahsuloti yomon degani emas, balki uning xususiyati boshqacha ekanini anglatadi.

Mutaxassis tomonidan qo'l mehnati asosida qo'g'irchoq yaratish jarayoni bir haftadan ikki oygacha davom etishi mumkin. Bu esa har bir mahsulotga qanchalik katta mehnat, vaqt va ijodiy kuch sarflanishini ko'rsatadi. Qo'lda yaratilgan qo'g'irchoqlar, odatda, yagona nusxada bo'ladi; ular individual tarzda tayyorlanadi va asosan kolleksiya qilish yoki intererni bezash maqsadida mo'ljallanadi.

Bunday qo'g'irchoqlarni aynan takrorlash amalda mumkin emas, bu holatni rassomlar asarlari bilan qiyoslash mumkin. Mutaxassislar orasida bir xil asarni takrorlash qadrlanmaydi va maqbul deb hisoblanmaydi, chunki xaridor, avvalo, noyob va takrorlanmas mahsulot uchun to'lov amalga oshiradi.

"Ayman Sholpon"
Qo'g'irchoq muallifi J.Jannayeva

Qo'g'irchoq liboslarini yaratishda tarixni chuqur bilish zarurmi?

Bu yaratish maqsadiga bog'liq. Agar muayyan juz yoki hududga mansub qozoq ayolining etnik obrazini aks ettiruvchi qo'g'irchoq yaratilayotgan bo'lsa, tarixiy ma'lumotlarni chuqur bilish zarur hisoblanadi. Agar esa qo'g'irchoq muallifning ijodiy g'oyasi asosida yaratilsa, bu holat boshqacha yondashuvni talab

qiladi. Shu bilan birga, har qanday holatda ham qo'g'irchoq va uning badiiy obrazi estetik jihatdan jozibador bo'lishi lozim, deb hisoblanadi.

Qo'g'irchoqsozlik faoliyati davomida milliy liboslarga nisbatan munosabat ham o'zgargan. Jamiyatda qozoq milliy libosi haqida soddalashtirilgan tasavvur mavjud bo'lib, u ko'pincha kaprondan tikilgan burmali ko'ylak va yirik naqshli yorqin jilet bilan cheklanadi. Biroq bu qarash milliy libosning haqiqiy mohiyatini to'liq aks ettirmaydi. Muzey ekspozitsiyalarida XVII–XVIII asrlarda qozoqlar tomonidan kiyilgan liboslarni kuzatish orqali ularning yuksak estetik qiymati, nozik didi va nafisligini anglash mumkin. Muallif o'z ishlarida tarixiy liboslarni aynan nusxalashni maqsad qilmaydi; aksincha, ularda shaxsiy ijodiy yondashuv ham namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, barcha ayollar libos jihatidan mutlaqo bir xil bo'lmagani ta'kidlanadi. Albatta, muayyan davrlarda umumiy tendensiyalar mavjud bo'lgan, biroq ular cheklangan xarakterga ega edi. Bundan tashqari, libos tanlovi ayolning iqtisodiy ahvoli va ijtimoiy maqomiga ham bog'liq bo'lgan. Markaziy Osiyo hududi Buyuk ipak yo'lida joylashgani sababli, bu yerda qimmatbaho va nafis matolar ipak va parcha, shuningdek, boy zeb-ziynat buyumlari hamda sifatli teri keng qo'llanilgan. Muallif o'z qo'g'irchoqlarida ana shu an'analarni saqlashga intiladi.

Bir dona qo'g'irchoq yaratish uchun qancha mablag' sarflanadi?

Ijodiy faoliyat katta moliyaviy sarflarni talab etadi va xarajatlarni qisqartirish imkoniyati cheklangan. Qo'llaniladigan barcha materiallar import qilinadi: masalan, semit Belgiyadan keltiriladi, qo'g'irchoq ko'zlari esa Rossiya yoki Malayziyalik ustalar tomonidan qo'l mehnati asosida tayyorlanadi [3]. Qo'g'irchoqlar energetik jihatdan murakkab mexanizm hisoblanadi. Shu bois ularning ta'sirini mutlaqo ijobiy yoki salbiy deb baholashning imkoni yo'q. Ilgari qozoqlar orasida bunday e'tiqod mavjud ediki, qiz uylanganda o'z o'miga onasiga qo'g'irchoq tayyorlab qo'ygan, chunki u uch-ulti yer orqali ketib, onalari bilan qayta ko'rish imkoniga ega bo'lmasligi mumkin edi. Hozirda esa ko'p psixologlar

qo'g'irchoqlardan terapevtik metodikalarda foydalanib, insonlarni murakkab psixologik vaziyatlardan chiqarishda qo'llanadilar.

Xulosa qilib aytganda, qo'g'irchoq san'atida individual ijod muallifning shaxsiy dunyoqarashi va badiiy tafakkurini namoyon etuvchi muhim omil hisoblanadi. Janna Djanayeva asarlari tahlili shuni ko'rsatadiki, mualliflik qo'g'irchoqlarida milliy an'analar va zamonaviy badiiy yondashuvlar o'zaro uyg'unlashgan holda ifodalanadi. Bu zamonaviy qo'g'irchoq san'atida individuallikni saqlagan holda madaniy merosni rivojlantirish va boyitish imkoniyati mavjud ekanligini ko'rsatadi.

Qo'g'irchoq muallifi J.Jannayeva

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarxodjaeva M. *O'zbekiston qo'g'irochq teatri san'ati shakllanish va rivojlanish bosqichlari: doktorlik dissertatsiyasi.* – Toshkent, 2026.
2. Мудрагел Лидия. *Куклы из пластика. Изготовление, коллекционирование, реставрация.* – Спб.: Издательство «Питер», 2015. – 128 с.: ил. - (Серия «Ручная работа»).
3. Санатова С. *Развитие творческих способностей студентов-дизайнеров костюма как педагогическая проблема // Вестник СПбГУ. Серия 12. Вып. 3.* СПб.: Изд-во СПбГУ, 2014.